

Els drets humans i la cultura de la pau¹

MARIO ZAMORANO

Director d'Informació Pública i Comunicacions
del Director General de la UNESCO

Acaba el segle XX, comença el tercer mil·lenni per a la humanitat i, tanmateix, som nosaltres els qui constituïm la major amenaça per a la nostra pròpia existència. Si bé per una part hem aconseguit d'avançar en matèria de drets humans, el balanç en termes globals deixa molt a desitjar.

La guerra freda va significar una constant amenaça per la proliferació d'armes nuclears, però avui en dia la perspectiva continua essent preocupant per diverses raons: l'amenaça permanent de conflictes ètnics, la violència i la inestabilitat entre els països i a l'interior d'aquests. Els efectes derivats d'aquest panorama inclouen la degradació del medi ambient, la pobresa, la superpoblació, les migracions i els desplaçaments massius, a més dels costos socials de poblacions assetjades i ferides per la guerra, mancades de la infraestructura o de la voluntat per construir sobre la destrucció i els trastorns ocasionats pels conflictes.

Semblava que la fi de la bipolaritat anunciava un nou període de coexistència pacífica, almenys entre les dues grans superpotències, però a aquest breu parèntesi d'esperança el va seguir l'aparició d'un nombre de conflictes violents sense precedents.

Ja no són les guerres entre estats les que alteren la situació planetària, sinó els conflictes que afecten la jurisdicció interna dels estats, i quan esclata la violència sovint és per causa de la injustícia social o de la violació dels drets humans, siguin aquests polítics, econòmics o culturals.

L'índole i l'ètica de la pròpia guerra també han canviat. En els conflictes actuals soldats lluiten contra civils i, cada vegada més, civils lluiten contra civils. Molts dels actuals combatents, lluny del concepte «d'honor militar», es comporten com a «guerrers indisciplinats» recorrent sistemàticament a la violació sexual i a la tortura com a instrument de guerra. A més, en molts dels conflictes actuals s'empra tecnologia avançada, és a dir, aquella que permet matar amb precisió i sense arriscar la pròpia vida.

Com hem comentat, en l'actualitat, uns altres problemes greus posen en perill la nostra seguretat, tant en els països desenvolupats com en els països en vies de desenvolupament. Reiterem, però, alguns d'aquests factors: l'augment de la pobresa i l'exclusió, les malalties epidèmiques, la falta de treball i de vivendes o la degradació del medi ambient. Aquestes situacions ens plantegen problemes globals que sols es poden resoldre globalment en un clima de cooperació internacional, per a la qual cosa hauríem d'emprar els recursos que avui en dia es destinen a la guerra o a preparar-se per fer la guerra.

¹ Traducció del castellà de Cristina Garcia de Toro.

Davant d'aquest panorama tan poc encoratjador, no està de més tindre present que en qüestió de setmanes es compliran els cinquanta anys de la Declaració Universal dels Drets Humans. Recordem el concepte universal i que s'aplica a tots sense excepció: «tots lliures i iguals» i remarca que qualsevol discriminació per motiu de raça, religió, sexe o edat, és essencialment inadmissible, que qualsevol supremacia és indeguda, que qualsevol imposició, especialment per la força, especialment per la violència –i més encara per la violència extrema– és totalment inacceptable.

Aquests són els principis i tots som conscients de quina és la realitat en matèria de drets humans, per tant, si volem vetlar pel compliment d'aquests drets universals, haurem de dialogar, discutir, examinar francament les diferències, per buscar després solucions de consens mútuament beneficioses i, en conseqüència, acceptables i viables: aquesta manera de dirimir i canalitzar les tensions socials, normals i necessàries per al dinamisme i l'evolució de tota la comunitat humana és la que comença a reemplaçar gradualment la propensió al xoc violent i a la negació del proïsme.

Es tracta, siguem honestos –no eliminarem totalment els conflictes–, de buscar vies de diàleg i negociació, que n'exclouen la violència, que permeten la solució pacífica i equitativa d'aquests conflictes.

Quan a la fi de la Segona Guerra Mundial, les Nacions Unides van crear la UNESCO, la van dotar d'una Constitució que diu: «Com que les guerres naixen en la ment dels homes, és a la ment dels homes on han d'erigir-se els baluards de la pau». Aquesta declaració porta implícita la idea que la guerra és invenció, producte de la cultura i de cap manera resultat dels mecanismes instintius o biològics, i que la pau, el mateix que la guerra, és un quefer, una tasca humana.

Una qüestió és afirmar que la guerra és invenció humana, però en el que cal insistir és en el fet que en la nostra època, ningú –cap grup, cap nació, cap imperi– no ha guanyat realment una guerra. El cost moral i material dels conflictes moderns és tan elevat que tots els triomfs bèl·lics no són més que victòries pírriques.

Avui en dia només és possible guanyar la pau. I per guanyar la pau no hi ha prou d'evitar la confrontació armada, sinó que cal elaborar amb lucidesa i tenacitat un conjunt d'instruments que ens permeten enderrocar murs en les nostres ments, allí on han estat alçats. Com diu Federico Mayor, Director General de la UNESCO: «Són murs d'insolidaritat, de desconfiança, de desamor. Barreres que separen els desposseïts dels més afavorits, murs que separen les terres malsanes de les fèrtils. Sols compta l'ésser humà. Sols compta cada ésser humà».

I és la cultura de la pau el camí que ens permetrà canviar les complexes realitats en què vivim, on milions i milions de jòvens han mort per causes per les quals hom mereix viure. On uns altres han perdut la vida sense saber tan sols per què o per qui lluitaven, perquè eren arrossegats a l'agressió i a la violència. Si durant segles el preu de la guerra s'ha pagat amb la vida, l'única cosa definitiva, ha arribat l'hora d'haver de pagar el preu de la pau.

És hora de «desarmar la història», de parlar als nostres fills d'afabilitat i no d'odi, de forjar en ells actituds de comprensió i no de rancúnia ni de desconfiança. Caldrà posar els esdeveniments bèl·lics al seu trist i simple lloc, i sembrar les pàgines dels llibres i els cors d'hòmens i dones amb els noms d'escriptors, artistes, creadors.

La Carta de les Nacions Unides, que reflecteix les promeses d'una humanitat destrossada per la guerra, la violència i la perversitat, així ho diu: «Nosaltres –els pobles del món– hem

decidit evitar als nostres descendents l'horror de la guerra». Són promeses que tots hem de recordar i particularment els pares, els educadors, els ministres de totes les religions. Ha d'ésser la fórmula per edificar el futur; han d'ésser els fonaments sobre els quals pot consolidar-se la democràcia genuïna, única garantia de convivència pacífica, justa i respectuosa amb els drets humans.

Malgrat les incerteses del present, no podem desconèixer els exemples on el diàleg i l'entesa s'imposen al conflicte i a la violència: El Salvador, Moçambic, Namíbia... Per què no derrotar l'ençegament assassí i els sòrdids propòsits quan a Irlanda del Nord també seuen a la mesa de les negociacions? Són indicis encoratjadors, són símptomes que el món, malgrat tot, avança en el seu conjunt cap a una cultura de pau.

A Europa, ahir far de cultura, avui s'intenta la integració per l'economia, però si bé «l'euro» permetrà mostrar la moneda d'una comunitat econòmica, per a una Unió Europea es requereix a més un ideal de justícia, ja que si el creixement econòmic és necessari, no hi és suficient. El benestar, ho diu la Constitució de la UNESCO, «depèn de la solidaritat intel·lectual i moral de la humanitat».

El concepte de cultura de pau implica dos elements: per descomptat la pau, davant les situacions de conflicte que ocorren al món, però al mateix temps hem de posar èmfasi en el vertader concepte de cultura. El que la UNESCO proposa és construir la pau, cultivar-la amb mesures que en permeten l'arrelament i la fructificació, no sols mitjançant la contenció dels conflictes i la violència, sinó també gràcies a iniciatives orientades a atacar l'arrel mateixa d'aquests mals: la ignorància, la pobresa, el fanatisme racial, religiós o ideològic, el menyspreu per la legalitat i els drets de l'home.

És un fet dolorós comprovar que, a més de la guerra, exemple ilimitat de la violència, persisteixen situacions que podríem qualificar de violència institucional o estructural i que en la pràctica constitueixen l'origen de nombrosos conflictes. Violència és comprovar la trista situació d'un xiquet desemparat, sense sostre, malvivint en els carrers, inhalant adhesius per mitigar la fam, perdent la innocència i quasi sempre caient en la més extrema degradació. Aquesta és una vergonya que tots i cadascun de nosaltres hem de compartir, però, més que això, solucionar assumint la responsabilitat del cas.

Les anomenades societats democràtiques, sumides en la comoditat i la indiferència, no han de tolerar fets com aquests. Perquè inclús en els països més rics, el nombre de marginats, d'aturats i de jóvens que s'abandonen a l'alcohol o a les drogues creix de manera alarmant. Per això una de les tasques primordials de la UNESCO consisteix a donar testimoni urgent d'aquesta realitat i procurar –en col·laboració amb els governs, les universitats, la iniciativa privada i els mitjans de comunicació– les solucions capaces de pal·liar primer aquests mals i després eradicar-los.

La fi de segle i el trànsit cap a un nou mil·lenni, ens brinda una oportunitat històrica que no podem desaproveitar. Cal treballar sense pausa per transformar l'ancestral dinàmica de la violència i el conflicte en una nova cultura de la concòrdia i la cooperació. L'home ja només li pot declarar la guerra a la mateixa guerra, per combatre la violència en les seues múltiples manifestacions.

Coincidint amb el cinquanté aniversari de la Declaració Universal dels Drets Humans una fita de transcendència ha estat la proposta de crear un Tribunal Penal Internacional que persegueixca i jutge els crims de guerra, els delictes contra la humanitat i el genocidi, i també les violacions massives dels drets humans.

Convé remarcar que més de cent quaranta països, convocats per les Nacions Unides, van participar en els debats que van tindre lloc a Roma. No podem desconèixer la importància d'aquesta iniciativa perquè aquest Tribunal Internacional podria constituir-se en una instància jurídica independent que garantiria la justícia a les víctimes d'aquests abusos i el merescut càstig als seus botxins.

Així ningú no podria actuar amb impunitat, emparant-se en jurisdiccions locals o nacionals, per perpetuar crims contra la humanitat. De fet, el poder dissuasori d'una entitat amb aquestes atribucions podria salvar moltes vides i evitar múltiples atrocitats, com les que s'han comés a Bòsnia o a Ruanda, per posar exemples, sense que ningú no haja pogut impedir-les.

Tanmateix, alguns estats es neguen a cedir una part de les seues prerrogatives en favor de la jurisdicció del Tribunal Internacional, el que revela un concepte estret de la sobirania nacional, que avui en dia resulta anacrònic.

Tot just la setmana passada teníem un exemple del que passa a diversos llocs i el que significaria un vertader Tribunal Internacional quan coneixíem una de les sentències en el cas de Ruanda on es va condemnar a cadena perpètua un exprimer ministre d'aquest país. La fiscal del Tribunal, jurista canadenc, va dir: «La intolerància nacional, ètnica, social o religiosa és la plaga del món modern i és la força que impulsa el delictes de genocidi, en el qual se selecciona a les víctimes en un esforç per eradicar tot un grup». I ocorre avui en dia, i de Ruanda podem anar a uns altres punts d'Àfrica, a Kosovo, a l'Afganistan, etc.

Més important que aquestes actituds dels estats és la sobirania personal, la capacitat que té cada ésser humà de ser amo del seu propi destí. I si els nostres països han gastat sumes ingents comprant armes i establint dispositius militars per defensar la sobirania territorial, ara haurien d'invertir com a mínim el mateix per defensar els drets de cada ciutadà a una vida digna, en la qual l'educació, l'assistència mèdica i la seguretat personal foren la regla i no l'excepció.

Conclou el segle XX, el més tràgic de tota l'era moderna i l'acomiedem vivint en una cultura bèl·lica, on preval l'agressió i el domini violent. Feliçment l'evolució de les consciències cap als valors de la pau i la tolerància han afavorit una actitud oposada, és a dir la recerca d'una cultura de pau que permeta a la humanitat enfrontar-se amb èxit als reptes globals. Si l'home vol continuar a la faç del planeta, si vol sobreviure com a espècie, haurà de procurar-se noves formes de convivència sobre la terra.

Fites d'importància han ocorregut durant l'última dècada: la desaparició de la Unió Soviètica, la democratització de l'Europa de l'Est, o els acords efectius en matèria de reducció d'armaments; són esdeveniments que constitueixen una transformació històrica de gran abast, motivada per l'anhel de pau i llibertat.

La tragèdia de dues guerres mundials amb la industrialització i l'ús de l'arma atòmica com a característiques fonamentals ha donat pas a una nova revolució i la diferència és que aquesta compta amb un fonament ètic, perquè és una transformació ideològica que obri el camí a la construcció d'una pau justa i duradora a tot el món.

L'home pot practicar la violència en determinades circumstàncies, però aquest home també es distingeix per la seua capacitat de cooperació i solidaritat sense límits, cosa que ens permet concloure que, encara que tota relació social comporta un potencial de conflicte, sempre serà major el potencial de col·laboració.

Aquesta situació ens porta a proclamar el fracàs de la força i la violència, mentre que la

construcció de la pau ens imposa una tasca que va més enllà de l'apaivagament i l'ajuda humanitària d'urgència. Edificar la pau no significa sols evitar l'esclat de conflictes armats, significa principalment l'eradicació de les causes de la violència individual i col·lectiva que constitueixen el brou de cultiu dels conflictes.

La violència s'expressa com a opressió i tirania en l'àmbit polític, com a explotació i misèria en el camp econòmic i com a exclusió i intolerància en el terreny social. Qualsevol esforç encaminat a fundar una cultura de pau ha de tindre en compte aquestes arrels profundes dels conflictes humans i orientar-se prioritàriament a transmetre valors, forjar actituds i elaborar dispositius jurídics capaços de substituir als de la cultura bèl·lica, el fracàs i la insuficiència de la qual resulten ja evidents.

Les bases fonamentals d'aquest canvi integral són l'educació i el desenvolupament, que permeten eliminar els aspectes més deshumanitzants de la pobresa extrema, contribueixen a eradicar la discriminació i a establir governs respectuosos amb la voluntat popular i els drets humans. En tot cas, per fomentar massivament l'educació i el desenvolupament en els països menys afavorits, haurem de reduir les despeses militars i combatre el narcotràfic amb tots els recursos a l'abast. Els fons així alliberats es podran adreçar a millorar les condicions de vida, invertint en escoles, hospitals, vivendes i obres d'infraestructura.

S'ha pagat el preu de la guerra a un altíssim cost. Caldrà aprendre a pagar el preu de la pau, invertint en educació i desenvolupament integral, però també caldrà, entre d'altres mesures, reforçar els pactes regionals que permeten als estats signataris estendre garanties mútues de seguretat; crear institucions de defensa supranacionals; fomentar el diàleg amb les autoritats religioses; dissenyar noves modalitats de mobilització de tropes i reconversió de dispositius militars per a l'ús civil; examinar l'impacte mediambiental de les polítiques energètiques i establir mecanismes que faciliten la detecció dels conflictes vinents, a fi d'anticipar-ne possibles solucions.

La pau, el desenvolupament i la democràcia formen un triangle interactiu, els vèrtexs de la qual es reforcen mútuament. Sense democràcia no hi ha desenvolupament durador. La pobresa i l'estancament econòmic minen la legitimitat democràtica i dificulten la solució pacífica dels problemes. La guerra és la via més efectiva per empobrir qualsevol societat i deixar-la inerte davant les ambicions de la força dictatorial.

Hem de fer tot el que siga possible per evitar que continue fent-se gran la distància entre rics i pobres, entre sadollats i freturosos, entre països rics en béns materials i sabers i nacions menys afavorides per la història o la geografia. L'eix dinàmic d'aquest triangle és l'educació. El gran repte de la nostra època és l'educació per a tots durant tota la vida.

L'afany de forjar i consolidar una cultura de pau, en la qual el comportament quotidià reflectesca els valors cívics de la tolerància i l'amor al proïsme, passa doncs per un increment substancial dels recursos destinats a l'educació. El trànsit d'una cultura de guerra a una cultura de pau implica un canvi radical d'hàbits i comportaments.

Cultura de pau no significa docilitat ni, molt menys, submissió. Significa lluitar agosaradament amb la «solidaritat intel·lectual i moral» que preconitza la Constitució de la UNESCO per atènyer sense violència els objectius suprems dels nostres pobles.

La cultura de la guerra ha de donar pas, amb perseverància, a la de l'entesa, a la de la pau. Cultura de Pau, on l'ésser humà viu per atènyer els seus objectius. No més morts a qui

plorar, sinó vides a les quals animar, donar suport, estimular, perquè, amb tenacitat i lucidesa, s'aconsegueix amb la paraula el que amb el sofriment potser no s'hauria aconseguit.

Si hi ha una tasca noble, aquesta és la que ens convoca el sagrat compromís que tenim amb les generacions vinents. Els convida a compartir aquest afany, més encara quan l'Assemblea General de les Nacions Unides ha proclamat l'any 2000 Any Internacional de la Cultura de Pau.